

DOI: <https://doi.org/10.2298/GEI2402249D>

UDC 39-055.2(=214.58)

оригинални научни рад

МАРИЈА ЂОРЂЕВИЋ,

Универзитет у Београду – Филозофски факултет,

marija.djordjevic@f.bg.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0003-4339-0785>

БОЈАНА БОГДАНОВИЋ,

Етнографски институт САНУ,

bojana.bogdanovic@ei.sanu.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0001-5612-9389>

МИЛОШ РАШИЋ,

Етнографски институт САНУ,

milos.rasic@ei.sanu.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0001-6871-5553>

Методологија мапирања заједнице – истраживање наслеђа еманципације Ромкиња*

У раду представљамо релативно нову – у домаћим хуманистичким наукама ретко примењивану – методологију мапирања заједнице (*community mapping*). Реч је о партиципативном истраживачком процесу у чијем се фокусу налазе *пошребе* одређене социјалне групе које се овим методолошким алатом могу проценити, холистички разумети, те користи у

---

* Текст је резултат рада на пројекту „ХЕРОИНЕ: Наслеђе еманципације – оснаживање Ромкиња кроз изградњу мрежа солидарности“, финансираног од стране Центра за промоцију науке, у оквиру позива за пројекте грађанских научних истраживања. Поред тога, текст је и резултат рада у Етнографском институту САНУ, финансираног од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, на основу Уговора о имплементацији и финансирању научног рада НИО, под бројем 451-03-66/2024-03/200173, од 05. 2. 2024, као и рада на Филозофском факултету Универзитета у Београду у оквиру петогодишњег Програма научноистраживачког рада Универзитета у Београду – Филозофског факултета (2024-2028).

креирању политике даљег развоја истраживане заједнице. За огледни пример узимамо пројекат „ХЕРОИНЕ: Наслеђе еманципације – оснаживање Ромкиња кроз изградњу мрежа солидарности“ који реализују Етнографски институт САНУ, Ромски женски центар „Бибија“ и Филозофски факултет Универзитета у Београду, под покровитељством Центра за промоцију науке. Реч је о грађанском истраживачком пројекту у коме се методологија мапирања заједнице примењује у истраживању наслеђа еманципације Ромкиња које су истовремено маргиналне и маргинализоване у широј друштвеној заједници, те су као такве представник *гру-їосїи* у својој друштвеној реалности.

Кључне речи: другост/Друїи, методологија антрополошког истраживања другости/Других, мапирање заједнице, Ромкиње, пројекат „ХЕРОИНЕ“

Community Mapping Methodology – Researching the Heritage of the Romani Women Emancipation

This paper presents the relatively new – in local framework of humanities rarely applied – method of community mapping is introduced and explored. Community mapping is a participatory research approach that focuses on the needs of social groups, that are evaluated and holistically understood in the process; and used as a ground for designing policies for the further development of community research. The main case study of the analysis is the project – “HEROINES: Heritage of Emancipation – Empowering Roma Women through Networks of Solidarity”, implemented by Institute of Ethnography SASA, Roma Women Center “Bibija” and the Faculty of Philosophy, University of Belgrade. The project is supported by the Center for the Promotion of Science (CPN). This citizen’s research project uses community mapping as its main method, with Roma women – as simultaneously marginal and marginalized in the broader society – being the main target group and the main representative of the other in their social reality.

Key words: othering/Other, anthropological method of researching othering/the Other, community mapping, Roma women, “HEROINES” project

УВОД

У овом раду представићемо релативно нову – у домаћим хуманистичким наукама ретко примењивану – методологију мапирања заједнице (*community mapping*). Поменути приступ сматрамо изузетно делотворним у превазилажењу ограничења „класичне“ методологије у антрополошким истраживањима и производњи примењивог научног (са)знања. Реч је о партиципативном истраживачком процесу у чијем фокусу се налазе потребе одређене друштвене заједнице. Као студију случаја у примени поменуте методологије, узећемо пројекат „ХЕРОИНЕ: Наслеђе еманципације – оснаживање Ромкиња кроз изградњу мрежа солидарности“, који реализује Етнографски институт САНУ, у партнерству са Ромским женским центром „Бибија“ и Филозофским факултетом Универзитета у Београду, под покровитељством Центра за промоцију науке.

Ромска заједница у Србији најчешће је маргинализована и стереотипизована, а оспоравање и деконструкција таквих стереотипизација дугачак је и мукотрпан процес, чији се коначни циљ увек мења и надограђује, чинећи се уједно недостижним. Ипак, партиципативни пројекти чине солидну основу за решавање таквих препрека. Друга половина 20. века доноси многобројне покушаје партиципативног деловања, које тежи да се разрачуна с негативним стереотипима. Међутим, ови покушаји најчешће су завршавали формулисањем уопштених и симпликованих приказа позитивних вредности заједница. Другим речима, вредносни садржаји стереотипа се потенцијално мењају, али установљени механизми и даље остају на снази. Оријентализација Другог наставља да живи и значајно утиче на канале комуникације унутар друштва, свдећи мањинске заједнице, њихове животе и праксе на куриозитет – посматран и конзумиран, али ретко равноправан у интеракцији.

Због свега тога, последња деценија 20. века доноси све гласније, суштинско неслагање маргиналних и маргинализованих, као и мањинских заједница са представама и улогама које су им додељене (Thambinathan & Kinsella 2021). С пуним правом, поменуте заједнице позивају на радикално преиспитивање позиција, методологија и закључака који су доминирали друштвеним дискурсом. Правци комуникације унутар друштва морају подразумевати једнаке односе. Односно, појам „мањинске“ заједнице мора бити редефинисан, јер формулисање „позитивних“ елемената не може и не сме доћи из раније успостављеног односа према *Друјом*.

С тим у вези, овај рад пружиће увид у ко-креативни процес мапирања наслеђа заједнице, заснованог на препознавању и дефинисању вредности које су основа за промишљање и замишљање данашњих и будућих суживота. Прилагођавање и имплементација метода мапирања заједнице, која омогућава да појединци „промишљају заједно кроз графичке (визуелне) елементе уместо кроз вербалне“ (Wood 1994, 24) налази се у центру наших тумачења. У раду полазимо од општег одређења концепта *gruioṣṭii* и препрека с којима су се антрополози суочавали кроз време, а потом представљамо основне идеје о методологији мапирања заједнице. Рад завршавамо студијом случаја којом указујемо на укупни потенцијал мапирања заједнице и превазилажења класичног и стереотипно схваћеног концепта другости.

О ДРУГОСТИ И ДРУГИМА

Другост (енг. *alterity, otherness*) представља рефлексивну категорију у поступцима конструкције и манифестације готово свих (само)идентитетских процеса (социјалних, етничких, родних, религијских, генерацијских и др.). „Културни идентитети конструишу се често не у смислу онога што смо по себи и за себе, већ као *оно што нисмо*, дакле кроз когнитивно, емотивно и на крају стварно супротстављање нечему“ (Žikić 2019, 9). Другим речима, сам концепт идентитета дефинисан је тако да га одређује управо појам другости те с њим у вези конструкт *Друіоі*: „Идентитет подразумева скуп и континуитет суштинских својстава којима се нека група или јединка дефинишу *сīрам груіих* [курзив аутора], обезбеђујући своју „самоистоветност“ (Вашић 2017, 116). У зависности од тога да ли је реч о идентификацији или самоидентификацији, постоје две идентитетске категорије – „ја/ми“ и „ти/они“. Ови опозициони парови функционишу према принципу бинарности – ја сам оно што ниси ти/ми смо оно што нису они, односно „Друіи су они који се разликују од нас, оно што је различито од наших својстава.“ (Жикић 2019, 10).

Антропологија се развила управо као наука о другости/*Друіима*, која је „целокупним током своје повести судбински била уплетена у ванредну разноликост начина на које су људи покушавали да живе своје животе“ (Герс 2007, 87). Тешко је чак и набројати све антрополошке приступе у којима се друштвени односи, процеси и промене, те друштвена стварност у целини, перципирају кроз призму другости. Стога на овом месту нудимо кратак преглед појмова око којих се

– подједнако у страниј и домаћој антропологији – најчешће формира *дискурс друјости*.

Прва и фундаментална категорија у антрополошком разумевању појмова другости/*Друјої* јесте *различитост*. Конструкција идентитета „подразумева конструкцију супротности и 'другости', чија је актуелност увек предмет непрестане интерпретације и ре-интерпретације њихових *разлика* у односу на 'нас'" (Said 2000, 440). Различитост може бити двојако доживљена: као културна вредност – различитост није претња сопству, те као претња – оно што је различито од наших својстава опасно је по нас (Žikić 2019, 10–11).

Друга, (негативна) конотација концепта различитости у основи је стигмазације, стереотипизације, дискриминације и других процеса којима појединци и/или друштвене групе неприпаднике сопствене заједнице означавају не само као различите и далеке већ и туђе, девијантне, па чак и опасне. У складу са наведеном позитивном/негативном конотацијом другости, „централна оса диференцирања другости“ (Žikić & Milenković 2018, 298) може бити двојако постављена. С једне стране, „друга веровања, вредности, начини живљења, посматрају се као веровања у која бисмо поверовали, вредности према којима бисмо се равнали, животи које бисмо водили да смо се родили на неком другом месту и у неко друго време, а не у време и на месту на коме заиста јесмо“ (Gerc 2007, 94). С друге стране, део антрополошких истраживања полази од концепата оријентализма, окцидентализма, колонијализма, постколонијализма или постмодернизма у којима однос према другости/*Друјима* почива на негативним премисама као што су одбацивање, дистанцирање и маргинализација. У овим теоријским поставкама *Друји* су, готово по правилу, сви они који су супротстављени европском, хришћанском, преосманском, западном, модерном. У складу са наведеном концептуалном дихотомијом, *Друји* – не-ја / не-ми – могу бити *блиски* и *далеки*. Под *блиским друјима* подразумевамо оне који су најсличнији групама којима и сами припадамо, а чије нам идеје и намере нису до краја јасне и прихватљиве (Žikić 2019, 23–24). *Далеки Друји* су у културолошком (не нужно и физичком) смислу „далеко“ у односу на нас – њихове праксе, уверења и размишљања су у тој мери различита од наших да се врло често не могу разумети. Стога се у основи овог односа налазе бинарне опозиције – јако-слабо, доминантно–потчињено, тачно–нетачно – које најзад изводе пар „ја/ми“ : „ти/они“.

По Леви-Стросу, ми смо путници у возовима, који представљају наше културе, а који се крећу својим трачницама посебном брзином, и то сваки у свом смеру. Возови који путују упоредо, у сличним смеровима и брзином која није много различита од наше, барем су нам донекле видљиви погледамо ли из наших вагона. Али, возови на споредним или паралелним колосецима, који иду у супротном смеру, нису. Опажамо само магловиту, пролазну, једва распознатљиву слику, обично тек привремену мрљу у нашем визуелном пољу која нам не пружа никакве податке о себи и која нас само иритира јер прекида нашу спокојну контемплацију крајолика, који служи као оквир нашем сањарењу (Герс 2007, 96).

Бројни антрополози – посебно они који се баве питањима етничитета – истицали су оперативност појма *границе* у процесима (само)идентификације, те формирања става/односа према другости/*Други*. И страни и домаћи аутори сматрају да је једна од најбитнијих одредница категорије „ја/ми“ (у односу на „ти/они“) управо граница која је одваја, која јој даје оквир и тиме одређује идентитет у односу на *Друге*: „утврдити сопствену различитост своди се на дефинисање принципа затварања, те подизање и одржавање – на основу ограниченог броја културних црта – *граница* између ње и осталих група“ (Bart 1997, 173). У антропологији су симболички и когнитивни аспекти граница различито концептуализовани. Од бројних антрополошких значења наведеног појма издвајају се три кључна: „1) буквално, границе раздвајају територије ‘на терену’; 2) апстрактније, оне постављају границе које раздвајају друштвене групе једне од других; 3) коначно, оне пружају образац за оно што раздваја различите категорије ‘ума’“ (Bart 2000, 17).¹

Уз појам *физичких граница* најчешће се везују појмови етничког идентитета, као и различити видови регионалних, локалних, мањинских, већинских, хибридних, те вишеструких идентификација. *Симболичке границе* имплицирају све друге врсте (само)идентификације, почев од родних, религијских, генерацијских итд. У оба случаја, границе су друштвено произведене, разделне линије између појединачна/друштвених група које имплицирају однос према *Други*ма као према објектима дефинисања (в. Zlatanović 2013, 1082–1083). Оне могу бити

¹ Сви преводи на српски језик дело су аутора овог текста.

оштре и чврсте, али и флуидне, покретне и пропустљиве. Оне се могу сужавати и ширити. Преко њих се одвија размена, проток информација и људи. Оне могу да буду из различитих разлога прекорачиване. На пример, припадник стигматизоване групе може бити веома заинтересован да се асимилује у другу групу, само да би отклонио стигму. Очување границе нарочито постаје важно онда када на њу почне да се врши притисак (Zlatanović 2013, 1083).

Трећи појам који за антрополошки концепт другости/*Друїої* везују – чешће у контексту критике, ређе заступајући га – аутори попут Јоханеса Фабијана (Johannes Fabian), Жан-Пол Димона (Jean-Paul Dumont), Мерилин Стратерн (Marilyn Strathern), Ричарда Рортија (Richard Rorty), Џејмса Клифорда (James Clifford), јесте *репрезентација*, односно *репрезентационизам* (*representationism*). Према оваквим теоријским поставкама, „*Друїи* никада није једноставно дат, никада само пронађен или нађен, већ *сворен*, односно *произведен*“ (Fabian 1990, 755). Критика ове струје мишљења углавном је усмерена ка томе што „при репрезентацији других култура, антропологија је *Друїе* трансформисала у свој предмет, и тиме постварила, хомогенизовала и егзотизовала њихове животе, отежавајући увид у стварни живот и искуства људских бића која креирају значења и имају сопствене животне стилове“ (Rapport & Overing према Milenković 2007, 111). Суштина појма репрезентације лоцирана је не у разлици између стварности и њених слика – као што то заговарају студије културе (в. Hall 1973, 1980, 1998) – већ у напетости између репрезентације и *присутства* (в. Fabian 1985, 1990). Антропологија репрезентује *Друїе* који су егзистенцијално *огсушени* јер „да су овде, не би имало смисла представљати их, односно стајати за њих и говорити у име њих“ (в. Dumont 1986, 359). Постулат присуства/одсуства генерише још једну претпоставку разлике, тачније, *дистанцу* – „ону између онога *Ко зна* и *Познајої*“ (Fabian 1990). Према Фабијановој критици, *Друїи* су, као предмет антрополошког знања, морали да буду „одвојени, различити и по могућности удаљени од онога ко зна“ (Fabian 1984, 304), закључујући да су управо антрополози били ти који су одржавали дистанцу, стварајући тако „дивљаштво дивљака, или примитивност примитивног“ (Fabian 1984, 304).

***

Антрополози су дуго били оријентисани ка истраживању *далеких Друїих*, ка „људима изван модерности“, који су били макар делимично „различити од нас, не само у начину живота или

технолошким капацитетима, већ и у смислу њихове космологије, њихове концепције и осећаја за стварност, те начина на који живе и односе се према њиховој непосредној околини“ (Hage 2012, 288). Такви научни записи уве(з)ли су идеју „егзотичног“, којом је „антропологија (заједно са многим другим друштвеним наукама) успостављала разлику и хијерахију између светова (оних који су егзотични и немодерни и оних који то нису)“ (Simić 2014, 99). Међутим, антропологија је престала да буде само наука о далеким *Друи*ма – савремена антропологија се интересује не само за архаична друштва (културе), већ и за *блиске Друи*е. Предмет проучавања постају појединци односно друштвене групе чије су социокултурне средине исте или сличне као и социокултурни контексти у којима се истраживачи формирају као друштвени субјекти и стручњаци (в. Žikić 2011, 783–784). У оквиру сопственог друштва и културе, као *Друи* се најчешће истражују припадници маргиналних и мањинских група, односно сви они чији је друштвени статус различит у односу на већинско становништво (в. нпр. Žikić 2011, 785–787).

У методолошком смислу, за разумевање *Друи*х круцијалан је теренски рад. Он је, у почецима антропологије, подразумевао дуг боравак истраживача у далеким (често колонијалним) пределима, те примену *ојсервације*² која је и данас један од основних методолошких алата дисциплине. Подаци о *Друи*ма прикупљају се и коришћењем посебаног типа опсервационе методе – *ојсмајтрањем са учесћивовањем* – која се спроводи тако што истраживач постаје посматрач-учесник, привремени члан истраживане социокултуралне средине (в. Zlatanović 2014, 169). Уколико не постоје језичке баријере, са *Друи*ма се може и разговарати, односно са њима се могу водити структурирани, полуструктурирани и неструктурирани, формалани и неформалани, индивидуални и групни телефонски, онлајн или лицем у лице *интјервју* (Vučinić Nešković 2013, 139–140; Krstić 2020, 80).³

² Опсервација је једна од најстаријих и најопштијих метода прикупљања емпиријских података. Овај истраживачки поступак подразумева активност (или праксу) посматрања и бележења чињеница и догађаја, саме чињенице које су том приликом опажене и забележене, као и коментаре засноване на ономе што је опажено (Vučinić Nešković 2013, 113).

³ Наведени методолошки алати нису, подразумева се, једини методолошки начини којима истраживачи могу да приступе проучавању другости/*Друи*ма, али су најопштији и врло су често примењивани, те се стога и помињу у уводнику овог рада.

Међутим, неке од савремених теоријских расправа проблематизују управо научна (са)знања проистекла из истраживања другости/*Других* помоћу „класичне“ методологије. Оно што сазнајемо из резултата таквих теренских истраживања, нарочито ако за циљ имају холистичке забелешке, јесте „појавна страна културе“, односно оно што је обликовано ставом истраживача. Другим речима, такво знање пре говори о истраживачевој имагинацији, уместо о култури дате средине из перспективе оних који у њој живе (Žikić 2012, 14).

Потребно је продрети испод те основне предметне категоризације (на пример, социјална култура, друштвене установе, брак и породица, сроднички односи итд.) и доћи до података који омогућавају, прво, самим истраживачима да сазнају оно што је заиста релевантно за интерпретацију, којој ће приступити, а онда било какво „произвођење научног знања“, односно аналитичко-интерпретативну систематизацију тога по одговарајућим теоријско-методолошким узусима (Žikić 2012, 15).

Употребна вредност таквих научних (са)знања у свету изван антропологије упитна је. Почеци *примене* антрополошког (са)знања везују се за колонијалну администрацију и увођење „посредне управе“ – облика владавине којим се спроводила политика самоуправе над нативним народима, у складу са њиховим традиционалним системима, у границама које је поставила колонијална власт (Ribić 2007, 18). У том процесу од суштинске је важности било антрополошко (са)знање о друштвеној структури нативаца. И дуго времена након колонијалног периода, етнографија је своју практичну вредност првенствено имала за оне који су проучавали *Друге*. Међутим, од рецентних истраживања се све више очекује да понуде не само научна (са)знања, већ и прагматична, колаборативна решења – она која могу заинтересовати потенцијалне партнере – рецимо, доносиоце одлука, грађанска удружења, други невладин сектор – да се укључе у решавање проблема са којима се сусрећу истраживане социјалне групе. То у извесном смислу подразумева и модификацију саме методологије, те примену истраживачког приступа „одоздо нагоре“.

МАПИРАЊЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Мапирање заједнице један је од партиципативних приступа рада са заједницом који омогућава да се процеси дефинисања вредности и подстицања друштвене промене базирају на истинским моћима и

потребама заједнице. Његов развој почиње у последњој деценији 20. века, са успоном идеје друштвене инклузије мањинских и маргинализованих заједница у институције друштва на свим нивоима. Кроз више од три деценије примене овог метода у различитим областима и иницијативама, он добија свој данашњи облик истраживачке методологије и приступа, омогућавајући да глас заједнице и појединца буде препознат као кључан у процесу скицирања мапа односа унутар одређеног места, друштвене јединице и контекста (Cochrane & Corbett 2020).

Мапирање заједнице, као метод, омогућава препознавање и јасније дефинисање постојећих ресурса и потенцијала, али и могућих ограничења, које заједница може употребити као основу за дефинисање нових активности и тачки идентификације. Овај метод је првенствено намењен процесима формулисања потенцијалних делатности које би оснажиле заједницу у друштвеном и економском смислу. Уз то, својом структуром може се детерминисати као прилагођена метода тржишних истраживања, с циљем стварања јасније слике о могућностима, потенцијалима, ограничењима и слабостима које могу утицати на процесе пласмана и делања у тржишним оквирима. Међутим, мапирање заједнице као метод даје могућност да се истакну специфичности, а тиме и предности, заједнице, као и да се постојеће препреке перципирају у њиховим реалним обимима. На овај начин, смањује се иницијални отпор и страх припадника заједнице, који у формулисању и подстицању деловања представља можда и основно ограничење иницирања нових активности и промене.

Овакав начин дефинисања и спровођења истраживања се у различитим облицима користи већ неколико деценија. Доступни резултати истраживања спроведених на овај начин сведоче о потентности активног укључивања заједница у процесе дефинисања неопходних активности и корака њихове реализације (Servaes & Malikha0 2020). Претходно поменуто нарочито важи у домену примењеног истраживања које мора и може да понуди конкретне и опипљиве резултате. Међутим, највећи број успешних пројеката овог типа спроведен је у локалним контекстима који систематски теже да принципе партиципације и самоорганизовања заједнице имплементирају у друштвене структуре и праксе, предоминантно унутар западаних културних модела.

Данас, мапирање заједнице може бити дефинисано као „процес стварања визуализације односа између места и локалне заједнице кроз употребу картографије, односно стварања мапе“ (Aberley 1999;

Flavelle 2002). Партиципативне мапе пружају јединствену визуелну презентацију начина на који заједнице перципирају своју позицију и идентификују њене значајне особености – оне материјалне, као и социокултурне (Tobias 2000). Овакав процес мапирања препознаје суштински значај стварања инклузивног окружења у ком је вишегласје заиста могуће (Rambaldi et al. 2006, у. Cochrane & Corbett 2020, 706). Такође, мапе заједнице јесу „заједничке представе географије и пејзажа, а мапирање заједнице је процес у коме такве мапе настају“ (Lydon 2003, 2). У праски, мапирање заједнице је највише резултата дало у процесима урбанистичких развоја градова, регенерације и реинтеграције мањинских заједница у институције друштва, те у подстицању даљег развоја руралних средина и директнијег укључивања у процесе доношења одлука.⁴

Најзначајнији аспект оваквог приступа јесте принцип колективног, базираног на неопходности вишеструког одговора на исто питање, чији коначан облик проистиче из крајњег консензуса између припадника заједнице који улазе у процес стварања мапе физичког места, нематеријалних односа, а тиме и простора у којем се заједница манифестује. „Мапе постају извор заједничког знања о месту – које у том обиму ниједан појединац, корпорација или државна институција не може да понуди. Оваква позиција нужно води оснаживању и доношењу одлука о напретку и развоју, који ће довести до постизања општих циљева, односно друштвене правде и еколошке одрживости“ (Aberley 2002, у. Lidon 2003, 5). Суштинска немогућност примене овог метода кроз учешће само једног појединца у процесу интерпретације и селекције података и будућих тачака мапе, онемогућава доминантност једног наратива. На тај начин, смањује се могућност наметања одговора од само једне инстанце, односно доминантне друштвене структуре. Мапирање заједнице фокусира се на вредности и визији будућности појединца у заједници, због чега је „антитеза професионалног дискурса, односно доминације специјализованог појединца, јер је мишљење свих једнако важно и само може допринети повећању обима знања и информација“ (Lydon 2003, 12).

Својом структуром, мапирање заједнице подсећа на методе стратешког менаџмента, односно на анализу снага, слабост, потенцијала и препрека (SWOT анализа) (Gürel & Tat 2017), која наведене карактеристике доводи у међусобне условно-последничке односе, дефи-

---

⁴ *A Comprehensive Guide To Community Mapping For Planning Professionals*, 2023 <https://www.maptionnaire.com/blog/guide-to-community-mapping-for-planning>.

нишући природу и форму крајњег оствареног резултата компаније. Међутим, метод мапирања заједнице ову анализу користи само као основу свог приступа, што целовитијег сагледавања одабраног аспекта, вредности или ресурса, увек у односу на све остале параметре процеса – од ресурса, њихове употребе, до коначног циља којем се тежи.

Примена метода мапирања заједнице доноси још једну значајну промену у процесу рада на оснаживању, реинтеграцији и регенерацији заједнице – овакав приступ у први план истиче постојеће ресурсе и могућности. Многи методи рада на оснаживању заједнице у првом реду дефинишу препреке и мањкавости постојећих односа унутар ње, тежећи решењима која могу бити имплементирана, често без обзира на реална ограничења контекста која могу утицати и умањити применљивост „страних“ решења. Уколико одабрани правац (ре)дефинисања унутрашњих релација у заједници није базиран на реалним могућностима, постављени циљеви остају замишљена тачка ка којој стремимо, док неуспешност имплементације понуђеног решења неће бити препозната, а ни документована у евалуацији процеса рада.

Истицање постојећих ресурса, способности и могућности, нема за циљ занемаривање потреба заједнице и објективних препрека њиховог задовољења, већ нуди нови поглед на начине њиховог испуњења. Применом метода мапирања заједнице преузета иницијатива у подстицању жељене промене постаје доминантна сила која дефинише и континуирано рedefинише реалне потребе и њихову хијерархију. Таквим процесом, нужно се мапирају постојеће препреке и нуди могућност њиховог посматрања из најмање дуалне перспективе. Свака препрека може постати могућност, уколико се превазиђе на основу објективних моћи, те већ постојећих знања и механизма заједнице, који су можда и привремено заборављени, али се могу реактивирати процесом мапирања.

Захваљујући својој суштинској флексибилности, овај метод се може користити на другачије начине и прилагодљив је специфичностима различитих контекста заједнице. Уједно, визуализација резултата која га прати, чини повезивање појединаца, група и заједница опипљивијим. Оно може бити једно од средстава истицања појава које заједницу чине отпорнијом и тачка позитивне идентификације, подједнако унутар заједнице и у односу на општу популацију. Овакав приступ у раду са мањинским и маргинализованим групама свој пун потенцијал има у инсистирању на самосталном раду заједнице помоћу развијене и заједнички прилагођене методологије. На тај на-

чин, омогућава се другачији вид аналитичког разматрања тренутног стања заједнице, њених потреба, тежњи, те постојања појединки и појединаца с настојањем о успостављању нових и другачијих релација унутар заједнице и друштва.

Суштинска прилагодљивост овог метода чини да скоро свака појава, феномен, активност и врста ресурса може бити мапирана и тиме визуализована, односно видљива како заједници, тако и њеном окружењу. Мејв Лидон (2003) наводи неколико примера могућих тематских оквира, у којима је примена метода мапирања заједнице дала значајне резултате, попут:

наслеђа (историјски атласи заједнице, места и приче, шетачке туре, изгубљени или нестали природни ресурси и врсте); конзервација (зелене површине, локална сеоска домаћинства, хабитати и осетљиви екосистеми, водени извори, затрована места, воће, необрађена земља и заједничке баште); планирање заједнице (локални урбанистички планови, саобраћај, проблематичне тачке у насељу, небезбедни делови насеља, типологија стамбених јединица, центрификација, висина дохотка и доступне услуге, здравствена питања и доступност здравствене заштите); [...]; економски развој (проток капитала, употреба ресурса, могућности, тржишта, демографија) (Lydon 2003, 13–14).

Методолошки оквир пројекта „ХЕРОИНЕ: Наслеђе еманципације – оснаживање Ромкиња кроз изградњу мрежа солидарности“, коме је посвећена наредна целина овог рада, користи мапирање заједнице као почетни истраживачки и интерпретативни оквир. Основни методолошки алат прилагођен је остварењу двоструог циља. С једне стране, мапирају се елементи (попут школовања, запослења, међугенерациске подршке, али и родно заснована ограничења, доступност информација, итд.), места и простори женске еманципације у ромској заједници, као и појединачне боркиње за њено остварење. С друге стране, мапирање примењује као део процеса вредновања (валоризације) ромског женског активизма, као праксе нематеријалне културне баштине заједнице, са јасним акцентом на њеној специфичности у односу на друге заједнице и друштво у целини. На овај начин, кроз поступак мапирања заједнице, дефинишу се подједнако нове могућности и потребе, као и полазна тачка за нове процесе еманципације формулисане кроз давно започете праксе, које опстају барем више од једног века и, у зависности од

локалног контекста, већ и превазилазе родну детерминацију процеса еманципације.

Визуелизација релација унутар заједнице, као и вредновање ромског женског активизма као нематеријалне културне баштине, пружа могућност проналажења вредности и идентификације заједнице која превазилази оквиру романтичне дефиниције *Друіоі*. Другим речима, аспекте нематеријалне баштине у овом случају заједница препознаје за сопствене потребе, као историјско утемељење данашњих напора. Применом метода мапирања даје се могућност јасније селекције и интерпретације добијених података које заједница може да користи у сврху самоинтерпретације и саморепрезентације.

ПРОЈЕКАТ „ХЕРОИНЕ: НАСЛЕЂЕ ЕМАНЦИПАЦИЈЕ – ОСНАЖИВАЊЕ РОМКИЊА КРОЗ ИЗГРАДЊУ МРЕЖА СОЛИДАРНОСТИ“

Препознавање пракси женске еманципације као нематеријалног културног наслеђа (НКН) може се разумети као субверзиван и алтернативан у односу на корпус пракси које су сврстане на нематеријалном полу традиционалне поделе културног наслеђа (поготово у локалном контексту специфичних пракси које су на овај начин вредноване у Србији).⁵ Међутим, уколико се вратимо на саму дефиницију овог појма коју нуди УНЕСКО, могуће је проширити обим деловања заједнице који може бити препознат као НКН.

Конвенција о очувању нематеријалног културног наслеђа, усвојена 2003. године, нематеријално културно наслеђе дефинише као „практике, приказе, изразе, знања, вештине, као и инструменте, предмете, артефакте и културне просторе који су с њима повезани – које заједнице, групе и, у појединим случајевима, појединци, препознају као део свог културног наслеђа. Овакво нематеријално културно наслеђе, које се преноси с генерације на генерацију, заједнице и групе изнова стварају, у зависности од њиховог окружења, њихове интеракције са природом и њихове историје, пружајући им осећај идентитета и континуитета, и на тај начин промовишући поштовање према културној разноликости и људској креативности“.⁶

⁵ Centar za nematerijalno kulturno nasleđe Srbije, <https://nkns.rs>. <https://nkns.rs>

⁶ Конвенција о очувању нематеријалног културног наслеђа, Члан 2 http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/2010_06/t06_0289.htm. demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/2010_06/t06_0289.htm

Разматрање лимитираности пракси које своје место проналазе на Унесковој листи нематеријалне културне баштине, односно врло видљива доминантност традиционалних културних пракси попут плеса, песме, заната и ритуала, отвара простор за размишљање о другачијим облицима пракси које могу бити валоризоване у духу ове конвенције. Прекретница у разумевању појма културне праксе у контексту НКН-а дефинитивно наступа предлогом Немачке, да модерни плес као нематеријалну културну баштину своје земље предложи и 2022. године упише у Унескову Листу нематеријалне културне баштине човечанства. Овим чином, пракса еманципације људског тела у покрету, односно пракса намерног кршења постојећих канона добија своје место и даје могућност разматрања пракси сличне функције као нематеријалне културне баштине – традиције која се континуирано надограђује и мења услове и доминантне друштвене каноне.⁷

Полазећи од основних параметара који једну праксу могу вредновањем препознати као НКН – да је у питању пракса чија је дуговечност неупитна; пракса која је део идентификације заједнице, која се преноси са генерације на генерацију и која се и даље практикује у садашњем тренутку – отвара се простор за разматрање пракси женске еманципације и активизма у ромској заједници као нематеријалне културне баштине. Нарочито, имајући у виду да се почеци самоорганизовања Ромкиња могу датирати у трећу деценију 20. века (Гавриловић 2009), чинећи сто година дуг живот пракси оснаживања жена у овој заједници. Борба женских организација и активисткиња одржала је континуитет до данас, успешно адаптирајући своје деловање у односу на промену потреба окружења у којем заједница живи и на реалне проблеме са којима се Ромкиње суочавају унутар сопствене заједнице, али и изван ње.

Препознајући потенцијал вредновања ромског женског активизма као НКН-а у контексту позитивне (само)идентификације, покренут је пројекат „ХЕРОИНЕ: Наслеђе еманципације – оснаживање Ромкиња кроз изградњу мрежа солидарности“ који реализују Етнографски институт САНУ, Ромски женски центар „Бибија“ и Филозофски факултет Универзитета у Београду. Овај двогодишњи пројекат (2024-2025) подржан је кроз Програм подршке пројектима грађан-

---

⁷ UNESCO Lista nematerijalnog kulturnog nasleđa čovečanstva, <https://ich.unesco.org/en/lists>

ских истраживања Центра за промоцију науке Републике Србије.⁸ Активности пројекта биће имплементирани у три града – Костолцу, Пироту и Београду. На овај начин омогућено је превазилажење искључиво локалних оквира контекста у којем праксе еманципације доводе до промена. Циљ пројекта је дефинисање и вредновање пракси наслеђа ромске заједнице које су ретко приказане и интерпретирани на овај начин. Дугу традицију ромског женског активизма, која је редефинисала односе унутар саме заједнице, али и заједнице према друштву у целини, посматрамо као живо нематеријално наслеђе. Од овог наслеђа можемо учити сви, а уједно нам нуди данас неопходне матрице активизма за успостављање критичког деловања у друштву.

Основно методолошко средство пројекта је претходно разматрано мапирање заједнице, односно партиципативан и ко-креативан процес три партнерске организације – од дефинисања основног циља пројекта до интерпретације прикупљених података.⁹ Планирани резултати пројекта су разноврсни. Први резултат је *Приручник за мапирање женске еманципације*, фокусиран на специфичну тему и основну структуру метода мапирања, те модел интерпретације и презентације резултата, који је уједно примењив за различита будућа истраживања унутар заједнице. Поред приручника, резултати мапирања биће представљени кроз изложбу и *Њубликацију* посвећену хероинама ромске заједнице. Инсистирање на сарадњи, међусобном допуњавању и подршци тежи да понуди крајње резултате настале према потребама заједнице која их сама дефинише, мења и прилагођава. У поменутом процесу, ромска заједница може да се ослони на вештине, знања и специфичне ресурсе својих партнера.

Прва фаза мапирања, односно прикупљања жељених података, спроведена је кроз рад у фокус групама, организованим у по три сесије у три наведена града. Фокус групе вођене су на основу *Водича за истраживање*, који инсистира на пет основних питања – *коме, када, зашто, како и где* се жене обраћају за подршку, ресурсе, остварење и славење свог искорака из наметнутих услова и ограничења према реалним могућностима, ресурсима и решењима.

⁸ Финансирани пројекти грађанских научних истраживања 2023, Centar za promociju nauke <https://www.cpn.edu.rs/javnipoziv-gni-2023/>.

⁹ „HEROINE: Nasleđe emancipacije – osnaživanje Romkinja kroz izgradnju mreža solidarnosti“, Etnografski institut SANU, <https://etno-institut.co.rs/aktivnosti/хероине>.

Метод за мапирање заједнице је такође одабран као основно истраживачко средство пројекта, због прилагодљивости различитим техничким могућностима. Ова флексибилност гарантује могућност превазилажења доминантно локалног карактера настале мапе заједнице, као и стварања мрежа „солидарности“, чије деловање може да превазиђе условљеност комуникације унутар физичког простора. У том смислу, метод мапирања заједнице једнако је потентан у теренском раду и дигиталним доменима. Он пружа могућност директне партиципације заинтересованих појединаца, без обзира на њихово место пребивалишта, омогућавајући да преузета иницијатива заиста има утицај на сам ток и крајњи резултат процеса.

Крајњи циљ мапирања јесте откривање истакнутих жена, простора, предмета, ситуација и узрока женске еманципације у ромској заједници, који могу варирати у зависности од животног доба, а посебно у зависности од почетне позиције појединке. Најшире дефинисане тачке ослонца, постаће тачке на мапи простора локалних заједница, обезбеђујући тако додатни слој значења просторима који се кроз праксе женског активизма формирају. Стога, формулисане мапе еманципације функционисаће на два нивоа – локалне заједнице и мреже заједница на територији Србије.

Процес мапирања заједнице праћен је паралелним процесом прикупљања материјалних и нематеријалних артефаката, који би у различитим формама могли наћи своје место унутар планиране изложбе – једног од видова визуализације резултата пројекта. У овом контексту, термин артефакт треба разумети у што широј дефиницији, јер предвиђен процес не подразумева нужно сакупљање физичких предмета, поготово не личних предмета учесница фокус група, већ кључних речи које у креирању наратива и ритма поставке могу имати материјално и/или нематеријално обличе.

Након спроведене фазе мапирања заједнице, односно прикупљања неопходних података, пројектни тим заједно са локалним партнерима, дефинисаће правце интерпретације прикупљене грађе – почетне тачке вредновања пракси женске еманципације као нематеријалне културне баштине ромске заједнице. Као и постављена методологија мапирања заједнице, методологија формирања изложбеног наратива, структуре поставке и презентационих целина дефинисана је тако да се у будућности може користити као основа за представљање других процеса мапирања. Планирана структура састоји се од дефинисаних основних елемената који се могу комбиновати на основу појединачних и специфичних процеса мапирања,

као и на основу физичких пропозиција излагачког простора који је на располагању.

Активности планиране у периоду трајања пројекта, кроз дефинисане фазе имплементације, представљају процес (само)вредновања пракси које могу бити тачке позитивне идентификације заједнице, а које одступају од најчешће препознатих елемената културне баштине који се за овакве потребе користе, попут музике, плеса или гастрономије. На овај начин, неупитно дуговечне и живе праксе ромског женског активизма могу бити дефинисане као жива традиција заједнице, која се преноси са генерације на генерацију и чија одрживост у савременом контексту може и мора постојати и бити подржана кроз активности различитих актера, како у домену социјалних, тако и у домену културних политика.

ЗАКЉУЧАК

Намера нам је била да у овом раду представимо основне концепте и идеје на којима је базиран пројекат „ХЕРОИНЕ: Наслеђе еманципације – оснаживање Ромкиња кроз изградњу мрежа солидарности“, који реализује Етнографски институт САНУ, у партнерству са Ромским женским центром „Бибија“ и Филозофским факултетом у Београду, под покровитељством Центра за промоцију науке. Иако у основи антрополошки, овај пројекат превазилази класичне проблеме истраживања другости/*Друиx*. Овај концепт, кључан у идентификацијским процесима, а на основу којег дефинишемо шта је то што јесмо и шта нисмо, како смо видели дуго је био инструментализован у антрополошким истраживањима. Наиме, антропологија је настала као наука о другим културама и друштвима, истражујући првенствено далеке *Друје*, а потом и оне заједнице које су посматране као блиски *Друи*. У таквим ситуацијама, антрополози су тежили да холистички објасне истраживана друштва, упадајући у замку егзотизације и генерализације другог, али и самокритички излазећи из ње, освешћивањем тог процеса. Наша намера је да у оквиру поменутог пројекта превазиђемо општа истраживања и усмеримо се ка конкретним и специфичним темама у оквиру ромске заједнице у Србији, које су препознате и као важне издвојене од стране њених припадника, а не нас истраживача.

С тим у вези, прибегли смо примени метода мапирања заједнице, омогућавајући тако активну партиципацију Ромкиња у процесу дефинисања њихових вредности, моћи и специфичних потреба, те подстицању друштвених промена унутар ромске заједнице. Ово је

врста савременог примењеног истраживања, где се резултати прикупљају од стране заједнице и за заједницу – целокупне активности и пројектни резултати служе поспешивању заједнице, а не само научницима или државном и административном апарату у процесу креирања нових политика. Другим речима, циљ приступа је да користи и као средство за оснаживање заједнице, а не само као академска или административна алатка. Мапирање као метод омогућава препознавање и активирање постојећих ресурса и знања унутар заједнице, обезбеђујући на тај начин самосталну и аутентичну интерпретацију и репрезентацију заједнице управо од стране њених припадника.

У том процесу, Ромкиње добијају прилику да самостално дефинишу и артикулишу своје потребе и приоритете унутар заједнице, посебно наглашавајући важност женског активизма за њих и њихову еманципацију. На овај начин, мапирање не само да идентификује потребе и могућности, већ и потврђује значај локалних пракси женске еманципације као вредног елемента нематеријалног културног наслеђа.

Литература

- Aberley, Doug. 1999. *Giving the land a voice: mapping our home places*. Salt Spring Island: Land Trust Alliance of British Columbia.
- Bart, Fredrik. 1997. „Етничке групе и њихове границе.“ У *Теорије о етничету*, прир. Филип Путинја & Џослин Стреф-Фенар, 211–260. Београд: XX век.
- Barth, Fredrik. 2000. “Boundaries and Connections.” In *Signifying identities: anthropological perspectives on boundaries and contested values*, прир. Anthony P. Cohen, 17–36. London: Routledge.
- Bašić, Ivana. 2017. „Identitet.“ У *Mali leksikon srpske kulture – Etnologija i antropologija*, прир. Ljiljana Gavrilović, 116–124. Београд: ЈП Службени гласник и Етнографски институт САНУ.
- Cochrane, Logan & Corbett, John. 2020. “Participatory Mapping.” In *Handbook of Communication for Development and Social Change*, прир. Servaes Jan, 705–714. Berlin: Springer.
- Dumont, Jean-Paul. 1986. “Prologue to Ethnography or Prolegomena to Anthropography.” *Ethos* 14 (4): 344–367.
- Fabian, Johannes. 1984. “The other and the eye: time and the rhetoric of vision.” *Communication. Information Medias Theories* 6 (2–3): 290–322.
- Fabian, Joannes. 1985. “Culture, time and the object of anthropology.” *Berkshire Review* 20: 7–23.

- Fabian, Johannes. 1990. "Presence and Representation: The Other and Anthropological Writing." *Critical Inquiry* 16 (4): 753–772.
- Flavelle, Alix. 2002. *Mapping our land: a guide to making maps of our own communities and traditional lands*. Edmonton: Lone Pine.
- Gavrilović, Zoran. 2009. „Analiza političkog položaja Roma u Srbiji.“ U *Stanje političke zajednice Roma u Srbiji*, ur. Zoran Gavrilović, 32–67. Beograd: OSCE & Biro za društvena istraživanja.
- Gerc, Kliford. 2007. „Upotreba različitosti.“ *Kultura – časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* (118–119): 87–108.
- Gürel, Emet & Merba Tat. 2017. "SWOT Analysis: A Theoretical Review". *The Journal of International Social Research* 10: 994–1006.
- Hage, Ghassan. 2012. "Critical anthropological thought and the radical political imaginary today." *Critique of Anthropology* 32: 285–308.
- Hall, Stuart. 1973. *Encoding and Decoding in the Television Discourse*. Birmingham: Centre for Contemporary Cultural Studies.
- Hall, Stuart. 1980. "Encoding / Decoding." In *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies*, ur. S. Hall, D. Hobson, A. Lowe & P. Willis, 128–138. London: Hutchinson.
- Hall, Stuart. 1998. *Representation*. London: Sage and Open University.
- Krstić, Nemanja. 2020. „O metodi dubinskog intervjua“. *Godišnjak za sociologiju* 16 (25): 77–101.
- Lydon, Maeve. 2003. "Community Mapping: The Recovery (and Discovery) of our Common Ground." *Geomatica* 57: 1–31.
- Rapport, Nigel & Joanna Overing. 2000. *Social and Cultural Anthropology: The Key Concepts*. London: Routledge.
- Ribić, Vladimir. 2007. *Primenjena antropologija. Razvoj primenjenih antropoloških istraživanja u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i SGC.
- Said, Edvard. 2000. *Orijentalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Servaes, Jan & Patchanee Malikhao. 2020. "Communication for Development and Social Change: Three Development Paradigms, Two Communication Models, and Many Applications and Approaches." In *Handbook of Communication for Development and Social Change*, prir. Servaes Jan, 63–92. Berlin: Springer.
- Simić, Marina. 2014. „Studije kulture i antropologija: sudar titana ili narcizam malih razlika?“ *Genero* 18: 89–108.
- Thambinathan, Vivetha & Elisabeth Anne Kinsella. 2021. "Decolonizing Methodologies in Qualitative Research: Creating Spaces for

- Transformative Praxis." *International Journal of Qualitative Methods* 20. <https://doi.org/10.1177/16094069211014766>
- Tobias, Terry. 2000. *Chief Kerry's moose: a guidebook to land use and occupancy mapping, research design, and data collection*. Vancouver: Union of BC Indian Chiefs & Ecotrust Canada.
- Vučinić Nešković, Vesna. 2013. *Metodologija terenskog istraživanja u antropologiji*. Beograd: Srpski genealoški centar – Beograd i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Wood, Denis. 1994. "Memory, love, distortion, power: What is a map?" *Orion Magazine* 13 (2): 24–33.
- Zlatanović, Sanja. 2013. „Propustljivost granice: Srbi / 'Srpski Cigani' u enklavi Vitina.“ *Teme* 37 (3): 1079–1099.
- Zlatanović, Ljubiša. 2014. „Učesničko posmatranje kao istraživačka metoda u antropologiji – prednosti i ograničenja.“ *Glasnik Antropološkog društva Srbije* 49: 167–71.
- Žikić, Bojan. 2011. „Društveni činioci zdravstvene vulnerabilnosti marginalizovanih društvenih grupa.“ *Etnoantropološki problemi* 6 (3): 783–805.
- Žikić, Bojan. 2012. „Terensko istraživanje i naučno znanje u etnologiji i antropologiji.“ *Antropologija* 12 (1): 9–25.
- Žikić, Bojan. 2019. „Konstruisanje drugosti kao mizantropičan postupak: primer televizijske serije 'metalna zvezda'“ *Antropologija* 19 (2): 9–35.
- Žikić, Bojan & Miloš Milenković. 2018. „Muzika kao sredstvo proizvodnja sociokulturne drugosti.“ *Etnoantropološki problemi* 13 (2): 295–325.

Интернет извори

- A Comprehensive Guide To Community Mapping For Planning Professionals*. 2023. Приступљено 12. маја 2024. <https://www.maptionnaire.com/blog/guide-to-community-mapping-for-planning>.
- Centar za nematerijalno kulturno nasleđe Srbije. Приступљено 15. маја 2024. <https://nkns.rs>. <https://nkns.rs>
- „Finansirani projekti građanskih naučnih istraživanja 2023“, Centar za promociju nauke. Приступљено 25. маја 2024. <https://www.cpn.edu.rs/javnipoziv-gni-2023/>.
- „HEROINE – Nasleđe emancipacije: osnaživanje Romkinja kroz izgradnju

mreža solidarnosti". Etnografski institut SANU. Pristupljeno 1. jun 2024. <https://etnoinstitut.co.rs/lat/aktivnosti/heroine>.

Konvencija o očuvanju kulturnog nasleđa. Član 2. Pristupljeno 15. maja 2024. http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2010_06/t06_0289.htm.

UNESKO Lista nematerijalnog kulturnog nasleđa čovečanstva. Pristupljeno 25. maja 2024. <https://ich.unesco.org/en/lists>. Центар за нематеријално културно наслеђе Србије. Приступљено 15. маја 2024. <https://nkns.rs>.

Примљено / Received: 11. 07. 2024.

Прихваћено / Accepted: 12. 09. 2024.